

Språknytt

Språk i krisetid

Leiar

Ord på rett spor

I KRISETIDER HØYRER me ofte om *beredskap*. Det inneber at samfunnet skal vera budd på hendingar som er utanfor det normale. Alle norske husstandar blir oppmoda om å ha jodtablettar liggjande i tilfelle det skulle skje ei atomulykke. Me har eit naudnett som skal syta for kommunikasjonen dersom telefonnettet er nede. Frølageret på Svalbard skal sikra at mat- og nytteplantane i verda ikkje blir utrydda.

Me har altså ein beredskap for ulykker og katastrofar. Men koronakrisa viser tydeleg at me òg treng ein språkleg beredskap. Eg bruker ofte å seia at språket er den viktigaste infrastrukturen me har. Språket vårt er motorvegane, bygatene, trikkespora og skjenegangane som bind samfunnet vårt saman og sikrar god kommunikasjon. Som all annan infrastruktur treng språket å bli bygd ut og halde ved like. Om me forsømmer oss, bryt kommunikasjonen saman, og bodskapen hamnar i grøfta.

Under koronakrisa har me sett kor viktig det er at informasjonen frå det offentlege er klar og tydeleg. Skal tiltaka frå styresmaktene fungera, må informasjonen vera forståeleg. Me må passa på at viktige meldingar når ut til alle. For eksempel må nyheitssendingar bli sende med teiknspråktolking, og viktig informasjon bør vera tilgjengeleg på alle dei språka Noreg har eit særleg ansvar for.

Me må heller ikkje gløyma at det bur mange i landet vårt som har andre mormål enn norsk. Om alle skal delta i ein dugnad, må dei få vita kva dugnaden går ut på. Då er det viktig at det offentlege syter for å få omsett viktig informasjon til nokre av dei mest brukte framandspråka i Noreg. Du kan lesa meir om både språk i krisetider og nye innvandrarspråk i dette nummeret av Språknytt.

Åse Wetås, direktør i Språkrådet

Innhald 2 | 2020

- 3 Hyttekrig og hostebot
- 5 Språkbrukaren
- 6 Intervjuet

- 10 En stormakts språklov
- 14 Samlar norsk fagspråk på éin stad
- 17 Med andre ord
- 18 Språkleg unntakstilstand?

- 24 Norge og det nye språkmangfoldet
- 29 Fylke og heimfesting
- 31 Nyord
- 32 Klipp
- 33 Lesarspørsmål
- 36 Historia bak

Koronahosting har gitt koronabot. Se flere nyord på side 31. Foto: metamorworks / iStockphoto

Hyttekrig og hostebot: en eksplosjon av nye koronaord

«Advokatforeningen råder Stortinget til å ikke vedta #koronaloven i sin nåværende form», står det på Twitter, mens VG skriver «Raymond advarer mot harde fronter i hyttekrigen» og «Fikk 10 000 kroner i hostebot».

AV HANNE MAUNO, DAGSAVISEN

– **INGEN AV DISSE NYE**, sammensatte ordene ville vi forstått for noen få måneder siden, slår Språkrådets direktør Åse Wetås fast overfor Dagsavisen.

Ny sjargong

Ja: Koronakrisen (nok et nytt ord) har ført til en helt ny sjargong. Plutselig slår vi om oss med begreper som «hjemmekarantene» og smittevern­faglige begreper som «smitte­sporing» og «flokkimmunitet» med den største selvfølgelighet. Vi har fått «soring-

karantene» i nord, «balkongsang» i Italia og «koronarulling» for kulturlivet. Og vi har altså fått «hyttekrig»:

– Ord som «hyttekrig», «hytteforbud» og «hostebot» hadde vært veldig rare for bare kort tid siden, sier Åse Wetås, som selvsagt har «hjemmekontor», også et meget hyppig brukt ord denne uvirkelige krisevåren 2020.

– Men nå, i en situasjon ingen av oss har vært i før, forstår vi disse ordene til fullkommenhet, mener Wetås.

Troner øverst

En ting er nye ordsammensetninger som «hyttekrig», som har oppstått i vrede etter at regjeringen vedtok å nekte folk å dra på hytta i en annen kommune. Eller «hoste-bot», gitt til folk som umotivert og truende går rundt og «koronahoster» på andre i det offentlige rom. Men det store nyordet i 2020 er selvsagt «korona», som på latin betyr 'krans' eller 'krone'. Det spiller på at det forhatte viruset har en kranslignende membran med små pigger på. Bruken av ordet har akselerert voldsomt de siste ukene, i takt med smittespredningen.

Kan kåre korona

Språkrådet, som hvert år like før jul kårer årets nyord, kan vel egentlig bare slutte å lete allerede nå. Kan de ikke bare kåre «korona» med en gang?

Åse Wetås ler litt i telefonen.

– Året er ennå ungt, og mye kan ha skjedd når vi kommer så langt, mener hun, som uansett har en forklaring på hvorfor ordet «korona» er så anvendelig i bruk.

– Det usammensatte ordet «korona» har vi hatt i språket vårt lenge, så det er ikke et nyord i seg selv. Det er navnet på en virusgruppe, og et ord som vi hadde i norsk rettskrivning fra før. Derfor er det så lett å lage nye ord med en gang, sier Wetås, som her tar side i den språklige splittelsen i pressen. Mens VG og Dagbladet fortsatt tviholder på «corona» med c, bruker de fleste medier og myndigheter «korona» med k.

– Det viser hvor utrolig fleksibelt og tilpassningsdyktig det norske språket er. Når

situasjonen krever det og vi trenger et nytt ord, setter vi bare sammen to ord vi kjenner fra før. Den kombinasjonen er umiddelbart forståelig, sier Wetås.

Kollektiv irritasjon

Wetås berømmer også myndighetenes bruk av uttrykket «nasjonal dugnad».

– De børstet støvet av et gammelt, velkjent begrep, slik at det kommer til heder og verdighet igjen, sier hun.

– Tidligere har vi nok fått et litt anstrengt forhold til det ordet, vi forbinder det med borettslagsdugnader der ingen har lyst til å være den som klipper berberishekken! Men nå, brukt i den sprø situasjonen vi plutselig befinner oss i, skjønner alle umiddelbart at dette handler om å bidra til det felles beste. Det er en felles innsats som gjøres, som alternativ til at vi betaler noen for å gjøre det for oss, forklarer hun.

– Når man tar et slikt velkjent begrep i bruk, blir det også lov å irritere seg over dem som ikke bidrar til dugnaden, på samme måte som når noen ikke har vært med på å rake singelen i borettslaget. Da blir vi kollektivt irritert! sier Wetås, som understreker sitt kanskje viktigste poeng: Når verden endrer seg raskt, tåler det norske språket det godt. Vi lager bare nye ord i ekspressfart.

– For oss som driver med systematisk språkoobservasjon, er det mye å ta tak i i år. Lista over nyord i 2020 kommer til å bli lang.

INTERVJUET ER GJENGITT MED TILLATELSE
FRA DAGSAVISEN.

Flere nye koronaord

hamstreskam | karantenefest | klappeaksjon | kontaktreduserende | koronakrakk
koralov | koronapermittert | koronarulling | sjokkdigitalisering | smitteapp
sosial distansering

«Unnskyld meg, men mener du virkelig at det heter *kviss*?»

DET VAR EN KOLLEGA som fikk spørsmålet, hun hadde skrevet ordet i tråd med det som på det tidspunktet var en nyvinning i Morgenbladets språknorm: *kviss* til fordel for *quiz*. Og nå hadde altså en leser rynket så mye på nesen at hun hadde sendt kollegaen min en e-post.

I Morgenbladet tar vi den slags neserynking på alvor. Hvis noen har stavet et ord på en måte vi ikke er vant til, kan vi nok rynke på nesen selv. Det har vel også hendt at neserynkingen har utartet til hoderisting. Himling med øynene, derimot, forsøker vi i det lengste å unngå.

Det ligger en liten selvmotsigelse i å være ansvarlig for språket i Morgenbladet. Vi er en avis som forfekter mangfold, likevel tviholder vi på norsken. Vi snakker om språket vårt hver eneste dag, ofte i en chattekanal vi frimodig nok har kalt «Språkrådet». Der hjelper vi hverandre med setninger og formuleringer, og vi diskuterer oss frem til oversettelser.

Kan vi finne et norsk ord for *spoiler alert*? Tja, noe med *plott*, kanskje? Plott ... *plottblotting*? Eller hva med *no-platforming*? Skal vi prøve å kalle det *scenenekt*? Hva gjør vi når en kilde har sagt *influencer*, ikke *påvirker*? Bør vi da ringe vedkommende og avklare om det er greit at vi oversetter det? Skal vi skrive *bluetooth* eller *blåtann*? Hva skal vi kalle *test kit* på norsk? *Testsett*?

Testesett? Testpakke? Testeutstyr? Sånn går praten, hver uke.

Det var slik den hadde gått også da vi besluttet å skrive *kviss*. Men det tok litt tid, det trengte å modnes. Første gang jeg luftet skrivemåten for kollegene mine, var halvparten imot. Da jeg spurte på nytt noen uker senere, var nesten alle for. Men leseren som sendte kollegaen min en e-post, var altså ikke like begeistret.

Ok, så kan det kanskje se litt rart ut de første gangene man leser *kviss*. Men noen syntes sikkert at det så rart ut da vi begynte å skrive *fjell* i stedet for *fjeld* også. Og yndlingseksemplet når noen setter spørsmålstegn ved fornorskede stavemåter, er *sjåfør*. «Jaså, du vil vel skrive *chauffeur* også, du», kan man si når man vil legge ballen død. Så kan man selvsagt spørre seg om det egentlig er så viktig om vi skriver ordene på den ene eller den andre måten, eller om det er så viktig at vi finner norske ord som kan erstatte engelske. Jo da, det er faktisk viktig. Glem brunost, fredagstaco og «Nytt på nytt». Det norske språket er kanskje den eneste verdien alle nordmenn har felles.

Det var nok litt ufint mot *q*-en å frarøve den *quiz*, den har vel snart bare *q*-tips og *quisling* igjen. Men det var gjort i beste mening, vi ville bare erklære *kvissen* for integrert.

Snakkar så folk forstår det

Epidemiologi, prevalens og serologiske undersøkingar? Koronapandemien har ført med seg ei rekkje ord som ikkje er så lette å forstå. Ei av hovudoppgåvene til journalist Hallvard Sandberg er å forstå og forklare oss kva all informasjonen eigentleg betyr.

AV SIGRID SØRUMGÅRD BOTHEIM

OM DU FØLGJER MED på NRK sine maratonsendingar om koronapandemien, har du sikkert sett journalist Hallvard Sandberg på skjermen meir enn éin gong den siste tida. Direktestudioet har nærast vorte Sandberg sin andre heim etter at viruset braut ut her i landet.

Til vanleg arbeider Sandberg i utanriksredaksjonen i NRK, og mange veit at han er spesielt interessert i naturvitskap og romfart. Nå om dagen brukar han størstedelen av tida på å forstå store og små aspekt ved virusspreiinga. Til liks med mange andre har han hatt heimekontor med heimeskule og heimebarnehage – men nå er barna attende på skule og i barnehage. Elles brukar han mesteparten av arbeidsdagen i studio. Dessutan blir det arbeidsøkter både om kvelden og om natta.

«Eg jaktar
alltid på
bilde som
folk kan
kjenne seg
att i.»

– Eg likar natta, det heilt stille og uforstyrta, eg konsentrerer meg best om det kompliserte stoffet da. Eg prøver å forstå alle omgrepa som epidemiologane brukar. Eg treng òg å vera oppdatert på fagstoffet for å kunna stille spørsmål ved det politiskane gjer. Følgjer dei råda frå ekspertane eller ikkje? Om dei ikkje gjer det, kva er grunnen?

Søv du nokon gong, da?

– I utanriksredaksjonen er det vanleg å ha trening i å sova lite. Når vi rykkjer ut til ei aktuell hending, kan det bli lange arbeidsdagar. Eg veit at hovudet mitt har omtrent 80 prosent av normal kapasitet når eg søv lite, så det er eit problem. Men det er slik frå naturen si side at vi søv i to strekk. Å sova åtte timar i eitt er noko det moderne mennesket har begynt med.

Brucar språklege bilde

Det finst ei enorm mengde informasjon om koronapandemien, og ein kan lesa seg grøn på rapportar, modellar, teoriar og berekningar. Samtidig kan det vera vanskeleg å forstå kva informasjonen inneber. Sandberg har funne ut at det hjelper å bruke kjende bilde for å illustrere dei ulike sidene ved den alvorlege situasjonen vi er i.

– Eg jaktar alltid på bilde som folk kan kjenne seg att i. Det kan vera kva som helst: bilkøyring, gjær, idrett, kropp. Eller person-økonomi! Med ein gong ein ser for seg noko frå kvardagslivet, blir det enklare å forstå.

Sandberg brukar å samanlikne kampen mot viruset med det å sitja i ein båt med høl. Vi kan ause båten tom for vatn, men ausing tettar ikkje høla. Vi må halde fram med å ause heilt til vi kjem i land. På same måte kan vi ikkje lette for mykje på tiltaka sjølv om talet på smitta og innlagde går ned. Så lenge viruset er blant oss, vil det kunna blusse opp att.

– Eg brukar også dette bildet mykje: Å opne samfunnet for tidleg er det same som å

klippe av deg fallskjermen medan du framleis er oppi lufta. Alle ser tydeleg kvifor det ikkje er ein god idé. Slike bilde dukkar ofte opp medan eg sit i studio. Som regel greier eg å treffe med desse allegoriane, men når eg er for trøyytt, kan eg bomme. Her om dagen sat eg i eit morgonmøte og begynte på ei historie om nokre hestar som stod på startstreken. Det førte absolutt ingen plass, vi måtte til slutt berre le.

Må forstå for å formidle

Sandberg har utmerkt seg som ein journalist som er svært oppdatert på mange fagfelt, anten det er flyulykker, atomulykker, romfart, astronomi eller virusutbrot. Han seier det er nødvendig å forstå fagstoffet så godt at han ikkje er redd for å ha gått glipp av noko viktig.

– Når eg går inn i eit tema, må eg vera trygg på det faglege. Eg prøver alltid å unngå at det skal dukke opp noko i samtalen som eg ikkje kan svara på.

Sandberg siterer den tidlegare amerikanske forsvarsministeren Donald Rumsfeld, som fortalde om «the known unknowns» og «the unknown unknowns» i ein kjend tale frå 2002.

– Det er eit sitat som er latterleggjort, men det er ein kjerne av sanning i det han sa. Det er mykje vi veit at vi ikkje veit. Men det er òg mange ting vi ikkje veit at vi ikkje veit – det er dette som er mest problematisk. Kva er det eg ikkje veit at eg ikkje veit? Eg les og les for å finne ut alt eg kan. Det som er mest sært, kan eg gå forbi, men eg kan aldri hoppe over noko sentralt, sjølv om det er noko eg ikkje forstår. Til slutt har eg lært meg så mykje at det er lite truleg at eg får spørsmål eg ikkje kan svara på. Dessutan blir eg svært engasjert, det er kjempegøy å fortelja om ting som folk ikkje har høyr om!

Balanse mellom informasjon og skremsel

Media har fått ein del kritikk for å spreie

frykt om koronaviruset. Dei skal informere folk og stille spørsmål, men unngå skremsel. Det er ei krevjande øving, vedgår Sandberg.

– Det er mykje som er skremmande med denne sjukdommen. Det er viktig å fortelja kor alvorleg han er. Samtidig ser eg ikkje noko formål med å formidle den mest skremmande informasjonen heile tida. Ein viss grad av frykt er nødvendig for at folk skal bry seg, men det er ingen grunn til å overdrive frykta.

Media har òg fått kritikk for å vera talerøyr for styresmaktene?

– Vi tek samfunnsansvaret vårt på alvor. Vi skal vera kritiske. Samtidig er det viktig å koma med informasjon, og ein del av rolla vår er å vidareformidle informasjon frå kjelder vi kan stole på. Eg har fått kritikk i samband med smitteappen, for at eg ikkje har vore skeptisk nok til han. Eg har prøvd å fortelja nøytralt om han, kva han gjer, og korleis han fungerer. Eg har sagt at mange meiner at personvernet ikkje er godt nok vareteke. Men eg kan ikkje seia at det ikkje er eit gjennomtenkt tiltak. Eg opplyser og informerer, og så må alle gjera sine egne val.

Må finne dei riktige orda

I ei krisetid blir det ekstra viktig å tenkje over kva ord ein brukar. Sandberg seier at han er særleg varsam når han omtalar dødsfall.

– I starten av dekninga sa vi at det var forventa at så og så mange kom til å døy. Men etter kvart vart det bestemt at vi ikkje skulle bruke ordet *forventa*, sidan det er knytt noko positivt til det å forvente noko. *Eit frykta tal på døde* er noko eg tidlegare har brukt i samband med terror, så eg syntest ikkje det passa så godt. Men eg har brukt både *eit venta tal på døde* og *det er sannsynleg at så og så mange vil døy*. Eg strevde i fleire dagar med å finne ein god erstattar.

Når du les rapportar på engelsk og anna komplisert fagstoff, må du bruke mykje tid på å omsetja omgrepa til norsk?

– Nei, fordi eg unngår å bruke kompliserte omgrep. Eg kan ikkje bruke forskarspråket på lufta. Eg må skrive om og bruke fleire ord. Det blir ikkje like presist, og det går an å misforstå. Men eg kunne ikkje gjort det på nokon annan måte. Eg refererer ikkje til «serologiske undersøkingar», for eksempel. Når eg snakkar om antistoff, seier eg at det er soldatar i blodet som kjempar for oss. Dei skal banke møkka ut av viruset! Eg prøver å forklare fagtermane med ord vi kjenner att.

Til vanleg normerer Sandberg talespråket sitt til eit konservativt bokmål når han er på lufta. Men han seier at dialekten snik seg fram når han blir engasjert.

– Bøler-målet kjem fram når eg snakkar i timevis på direkten. Da brukar eg a-endingar og slanguttrykk. Eg greier ikkje å seia «hytten», så da seier eg «fritidseigedom» i staden for, he-he. Men det må berre bli slik. Dersom eg må ha på det normerte filteret, ville det stoppa opp for meg. Eg må snakke som eit menneske, slik som eg snakkar med barna og vennene mine.

Koronavenn og koronabursdag

Heldigvis finst det nokre ljospunkt for språkinteresserte i desse rare tidene. Koronakrisen er blitt ei blomstringstid for ord-danning. Sandberg prøver sjølv å innføre nokre nye ord og omgrep.

– Barna har fått lov til å ha éin venn dei kan leike med, og det kallar vi *koronavenn*. Elles prøver eg å innføre *koronabursdag*. Mange stader i Europa er det portforbod, og familiar sit innesperra, det er heilt ille for barn. Dei kan ikkje springe rundt og leike. Difor fortener dei ein dag kvar månad der dei får kake og gåver. Så om du for eksempel er født 24. mars, kan du ha koronabursdag den 24. kvar månad!

President Macron snakket varmt om fransk språk i Burkina Faso i 2017. Foto: Ludovic Marin, AFP / NTB scanpix

En stormakts språklov

Den franske språkloven er et viktig instrument for at fransk kultur og språk skal kunne hevde seg i konkurranse med engelsk, den historiske erkefiendens språk. Loven reflekterer på interessant vis det franske samfunnet.

AV INGJERD T. SKAUG ROBIN

INTERNASJONALT ER SPRÅKVERN et viktig demokratisk og kulturelt grunnprinsipp. Enkeltpersoners rett til å ytre seg på eget språk henger sammen med statens plikt til å holde språket i hevd. Det franske språkvernet er hjemlet i den franske grunnlovens

artikkel 2, som slår fast at fransk er republikkens språk. Vernet er presisert i den franske språkloven fra 1994, med navn etter den daværende kulturministeren, Jacques Toubon. Denne loven beskytter både fransk språk og fransk kultur.

Hovedformålet med språkloven er å beskytte fransk som republikkens språk, i konkurranse med engelsk og regionale språk. I et intervju i LA Times i 1994 uttalte Jacques Toubon at loven skal garantere at enhver franskmann skal forstå alt som blir skrevet og sagt i Frankrike. Loven favner vidt og beskytter bruk av fransk i alt fra bruksanvisninger til undervisningsmaterieil, i motsetning til ediktet fra Villiers-Cotterêts i 1539, som begrenset språkvernet til lovtekster.

I middelalderen var det latin som truet det franske språket. I dag er det engelsk som er trusselen. I en digitalisert verden får engelsk stadig større innflytelse. Franskmenn er stolte av språket sitt, og fransk litteratur er en viktig del av den kulturelle fellesarven, som den franske presidenten Emmanuel Macron ofte refererer til i taler. Kunnskap om fransk kultur er en sosial markør som plasserer deg i eller utenfor den intellektuelle eliten. I Frankrike er status først og fremst knyttet til kulturell kapital og ikke til økonomi. Derfor er språket så viktig for franskmenn.

Lingua franca

Franskmenn har fremdeles vanskeligheter med å akseptere at engelsk, og ikke fransk, har blitt verdens fremste lingua franca. England har opp gjennom historien vært Frankrikes erkefiende. Kanskje er det derfor, i ren trass, at det franske språkrådet, l'Académie française, har bestemt at *walkie-talkie* skal hete *talkie-walkie* på fransk? Eller kanskje har de byttet om rekkefølgen på verbene

fordi det å snakke er viktigere for franskmenn? Fordi det å bruke svulstige adjektiver og litterære referanser er viktigere enn å trekke en konklusjon og gå videre, slik mer pragmatiske engelskmenn gjør?

Det er vanlig at l'Académie française gir engelske lånord en franskklingende oversettelse. *E-mail* blir for eksempel til *courriel électronique*. Målet er å lage en fransk terminologi, særlig innenfor informatikk. Akronymer som FN, NATO, EU og WHO blir til l'ONU, l'OTAN, l'UE og l'OMS fordi fransk ordstilling er annerledes og artikkelen alltid må tas med.

Den franske holdningen til eget språk kommer også til uttrykk i filmverdenen, der kulturministeren på femtitallet laget spesielle støtteordninger til fransk kultur og spesielt film, *l'exception française*, slik at Frankrike kunne danne en motvekt til Hollywood. Engelskspråklige filmer blir dubbet i Frankrike. Når Clint Eastwood roper *Hands up!*, hører franskmenn en dubbet stemme som roper *Haut les mains!* Slik styrkes fransken i konkurransen med engelsk.

«Språkloven skal garantere at enhver franskmann skal forstå alt som blir skrevet og sagt i Frankrike.»

TIDLIGERE KULTURMINISTER
JACQUES TOUBON

Språklovens geografiske rekkevidde

Fransk snakkes i dag av 75 millioner mennesker på det franske fastlandet og i de oversjøiske områdene (Guadeloupe, Martinique, Polynesia mfl.). Alt dette utgjør den franske republikken og er dermed språklovens virkeområde (jf. lovens artikkel 1). Men fransk er offisielt språk også i 32 land i Nord- og Vest-Afrika og tidligere Indokina (Vietnam,

«Fransken skal styrkes i konkurransen med engelsk.»

Kambodsja og Laos), som har vært franske kolonier og protektorater. Der var fransk administrativt språk, slik dansk var embetsmannsspråk i Norge i unionstiden. Overklassen i disse landene snakker fremdeles fransk, og de sender barna på fransk skole, som har høy status.

Til sammen fins det 522 franske skoler fordelt på 139 land. De franske skolene følger fransk undervisningsplan og er underlagt den franske språkloven, fordi skolene er finansiert av den franske staten. Etableringen av franske skoler var en viktig del av imperialismen, fordi undervisningen kunne forme koloniens elite i fransk tankesett, kultur og det franske språket.

Opprettelsen av Francofonie, den franske versjonen av Commonwealth, er en naturlig fortsettelse av Frankrikes imperialistiske fortid. Organisasjonen fremmer fransk språk og kultur og har 52 medlemsland med til sammen 220 millioner innbyggere, blant annet Belgia, Sveits, Ungarn og Hellas. Dette frankofoniet er en viktig støttespiller for Frankrike i internasjonale fora.

Fransk er dessuten et viktig diplomatisk språk, og det er arbeidsspråk i FN, EU, OECD og NATO. I disse organisasjonene blir det franske språket utviklet i tråd med krav i den franske språkloven.

Beskyttelse av fransk i hverdagen

Den franske språkloven gjelder for alle publikasjoner, arbeidsplasser og skoler i den franske republikken. Privat kommunikasjon faller utenfor. Loven gjelder ikke for bøker, film og offentlige taler, men for TV-produksjon (unntatt sangtekster).

På arbeidsplassen må ikke bare arbeids-

kontrakten være på fransk, men også all informasjon som er nødvendig for at arbeidstakeren skal kunne utføre sine oppgaver, slik som brukerflaten på en PC. I et intervju i den franske avisen l'Express i 2019 sa språklovens far, Jacques Toubon, at han er fornøyd med lovens gjennomslag på forbrukerfeltet, i skolene og i arbeidslivet. Han er imidlertid skuffet over at en ny lov fra 2013, *la loi Fioraso*, har innskrenket språklovens virkeområde på universitetene, der det gis adgang til å publisere på engelsk for lettere å få internasjonal anerkjennelse. Toubon peker også på at statlige selskaper som Air France og La Poste bruker stadig mer engelsk i kommunikasjon med kunder.

Når det gjelder bruk av fransk i reklame, har det franske grunnlovsrådet slått fast at et for strengt krav til bruk av fransk vil være i strid med den grunnlovsfestede retten til yttringsfrihet. Denne avgjørelsen er Toubon sterkt uenig i, og han hevder at den innskrenker språklovens virkning på et viktig område.

Beskyttelse av minoritetsspråk

Et viktig formål med den nye norske språkloven er å definere statusen til samisk, nynorsk, norsk tegnspråk og andre minoritetsspråk. I den franske språkloven finnes det ingen tilsvarende beskyttelse av minoritetsspråk. Formålsparagrafen tolkes dit hen at det bare er fransk som har spesiell beskyttelse.

Dessuten har ikke Frankrike ratifisert det europeiske charteret om regionale språk og minoritetsspråk fra 1992. Den praktiske konsekvensen av det er at den franske språkloven ikke beskytter det tyske språket i Al-

«I den franske språkloven er det ingen beskyttelse av minoritetsspråk, slik det er i Norge.»

sace, keltisk i Bretagne eller korsikansk på Korsika. Ingen er forpliktet til å undervise i eller ha TV-sendinger på disse språkene. Fransk tegnspråk har heller ingen beskyttelse. Utenlandske filmer er dubbet, og svært få sendinger er tekstet, noe som gjør det vanskelig for døve.

En viktig årsak til at Frankrike ikke beskytter minoritetsspråkene sine, slik Norge gjør, er at Frankrike er sterkt sentralstyrt, med Paris som det absolutte maktsentrum. Det franske språket er et viktig redskap for den politiske makten. Jacques Toubon sier at han er en forkjemper for de regionale språkene, men at grunnlovsrådet ikke vil gi mi-

noritetsspråkene beskyttelse fordi de mener at det vil gå på bekostning av fransk, som da igjen vil stå svakere i kampen mot engelsk.

Det gjenstår å se om den franske språklovens sterke beskyttelse vil føre til at fransk gjenerobrer noen av sine tapte områder. Den franske presidenten Emmanuel Macron synes å mene det, for på et statsbesøk i Burkina Faso uttalte han at «fransk kommer til å bli det mest talte språket i Afrika – og kanskje i hele verden».

Ingjerd T. Skaug Robin er jurist og skribent og har bodd mange år i Paris.

Det franske språkrådet, l'Académie française, holder til i Paris, i en bygning fra 1691. I forgrunnen er Pont des Arts, som folk hadde festet så mange kjærlighetslåser til at den holdt på å falle sammen. Foto: Ingjerd T. Skaug Robin

Samlar norsk fagspråk på éin stad

– Vi samlar all fagterminologi i éin nasjonal søkjeportal. Det vil gjera det langt enklare for studentar, forskarar og heile samfunnet å finna fagtermar og nytta norsk fagspråk, seier Peder Gammeltoft ved Universitetet i Bergen.

AV OLE VÅGE

STUDENTAR SOM LES PENSUM på engelsk, og som treng norske fagtermar, må i dag leita i mange ulike fagordlister, termlister, termbasar, fagordbøker og leksikon. Det same gjeld forskarar, fagekspertar, journalistar og alle andre som nyttar eller møter fagspråk i arbeidsdagen sin.

– Det er frustrerande å bruka mykje tid på å leita etter norske fagtermar. Fagfolk kan koma til å gje opp og nytta engelske termar i staden. Det taper norsk fagspråk på, seier Peder Gammeltoft, leiar for språksamlingane ved Universitetet i Bergen.

Ein prototype vart til

Men det har ikkje alltid vore like vanskeleg å finna norske fagtermar. I fleire tiår år arbeidde Rådet for teknisk terminologi (RTT) systematisk med å laga og samla fagtermar i ein serie fagordbøker, frå byggtექnikk og flymekanikk til fiberoptikk og romverksemd. Dessutan vart Norsk termbank utvikla ved Universitetet i Bergen, ein base der titusenvis av oljetermar vart laga og gjorde tilgjengelege for søking. Men utover 1990-åra gjekk arbeidstakten ned, og i 2001 gjekk RTT konkurs.

Det fekk uheldige konsekvensar for fagspråket vårt, fortel Gisle Andersen, professor ved Noregs handelshøgskole (NHH),

som har arbeidd med og forska på fagspråk og terminologi i mange år.

– På mange fagområde vart det ikkje lenger laga norske fagtermar i takt med kunnskaps- og teknologiutviklinga. Norsk språk byrja å mista fotfestet på fleire fagområde, særleg i universitets- og høgskulesektoren. Færre lærebøker på norsk har også bidrege til det.

Andersen fortel at det rett nok vart laga ein del termlister på nokre fagområde, men dei var små, hadde ulike dataformat og vart i liten grad oppdaterte.

– Ved NHH ønskte vi å gjera noko med dette. I samarbeid med andre stabla vi på beina ein prototype på ein termportal. I éi portalside skal brukarane kunna søkja på fagtermar som finst i RTT-ordbøkene, Norsk termbank og fleire andre termbasar. I tillegg la vi til ein god del nytt innhald, mellom anna fagtermar særleg innan maritime og økonomisk-administrative fag, forklarar Andersen.

– Vårt ønske har vore at prototypen skulle verta ein nasjonal termportal for alle samfunnssektorar og fagfelt. Men det var krevjande å utvikla og drifta ein portal som skulle femna så breitt. Vi vart difor glade då Universitetet i Bergen ville ta over og drifta han. NHH tek framleis ansvar for det ter-

Termportalen har fått påfyll av mellom anna maritim terminologi. Foto: MariusLtu / iStockphoto

minologiske innhaldet frå dei økonomisk-administrative fagområda.

Stort potensial

Peder Gammeltoft er leiar for språksamlingane, som vart oppretta då Universitetet i Bergen tok på seg ansvaret for å husa og drifta *Bokmålsordboka*, *Nynorskordboka* og andre språkressursar som Universitetet i Oslo tidlegare hadde ansvaret for.

For halvtanna år sidan utvida språksamlingane porteføljen sin og tok over prototypen på ein nasjonal termportal frå NHH.

– Termportalen er ein nasjonal ressurs for norsk fagspråk. Vi er glade for å vera vertskap for portalen, og vi ønskjer å vidareutvikla han. Universiteta og høgskulane har eit lovpålagt ansvar for å vidareutvikla norsk fagspråk, seier Gammeltoft.

Sidan Universitetet i Bergen tok over

portalen, har det kome ein tilleggsfunksjon som gjer at fagfolk sjølve kan registrera fagtermar frå nye område. Mellom anna har portalen fått påfyll av studieadministrativ terminologi frå Universitets- og høgskolerådet (UHR) og maritim terminologi i eit prosjekt som NHH leier.

Men Gammeltoft påpeiker at mykje står att. Dersom portalen verkeleg skal verta ein nasjonal termportal, må han hausta inn fagtermar som alt ligg lagra i termbasar over heile landet. Det gjeld titusenvis av omgrep frå mange område: tekniske, akademiske, medisinske og mange andre.

– Potensialet er enormt. Men skal vi koma i mål, treng vi stabil finansiering frå Kunnskapsdepartementet. Vi treng pengar både til teknisk utvikling og til eit terminologisk fagmiljø som kan kuratera innhaldet og hjelpa dei fagmiljøa som ønskjer å registrera fagtermene sine i portalen.

Løft for nynorsk fagspråk

Dersom ei finansiering kjem på plass, vil vi sjå fleire gevinstar, meiner Peder Gammeltoft og Gisle Andersen.

– Nynorsk fagspråk står ekstra svakt i dag. Mange fagområde manglar fagtermar på nynorsk. Eit terminologisk fagmiljø vil kunna bøta på mangelen. Termportalen kjem til å verta eit stort løft for nynorsk fagspråk, seier Gammeltoft.

Termportalen vil ha ringverknader også for norsk språkteknologi, legg Andersen til.

– Skal språkteknologiske tenester som til dømes praterobotar (chatbots) og automatisk omsetjing fungera på arbeidsplassen til folk, må dei tilpassast bestemte bruksområde, og dei vil trenga tilgang til fagtermane på desse bruksområda, forklarar Andersen.

– Termportalen vil såleis gjera fagterminologi tilgjengeleg ikkje berre for personar som søker etter fagtermar, men også for maskinar som må matast med fagtermar til språkteknologiske tenester. Termportalen vil slik kunna verta ein viktig leverandør til språkbanken, der terminologi inngår saman med andre typar språkressursar for gjenbruk til språkteknologiske firma.

Viktig for norsk som fellesspråk

Språkrådet har følgd med på utviklinga av norsk fagspråk over mange år. Fleire undersøkingar syner at engelsk har fortrent norsk som bruksspråk på fleire fagområde i universitets- og høgskulesektoren.

– Det er uheldig for studentar som treng å meistra norsk fagspråk i arbeidslivet. Arbeidsgjevarar etterspør nemleg kompetanse i skriftleg og munnleg norsk, fortel Åse Wetås, direktør i Språkrådet.

– Det er uheldig også for resten av samfunnet, for vi treng eit norsk fagspråk til eit kunnskapsbasert offentleg ordskifte. Skal vi kunna diskutera viktige spørsmål om til dømes folkehelse og smittevern, må vi nytta fellesspråket vårt, som er norsk.

– Dei klare samfunnsbehova gjer at norsk fagspråk treng ekstra merksemd. Språkrådet er nasjonalt samordningsorgan for terminologi, og vi meiner at Termportalen er nødvendig for å kunna røkta norsk fagspråk på ein effektiv måte. Difor samarbeider vi med Noregs handelshøgskole og Universitetet i Bergen om å få på plass finansieringa av Termportalen, seier Wetås.

Wetås framhevar at det trengst eit eige akademisk fagmiljø i terminologi, og det miljøet bør koplatt til Termportalen.

– Det er eit paradoks at behovet for terminologisk kompetanse har auka samstundes som fagmiljøet i terminologi har vorte svekt dei siste åra. Vi vonar at Termportalen kan gje grunnlag for forskning og undervising i terminologi som vitskapleg disiplin. Det vil sikra kvaliteten på innhaldet i Termportalen og styrkja norsk fagspråk for framtida.

Ole Våge er seniorrådgjevar i Språkrådet.

Fakta om termportalen

- inneheld 99 251 termpostar (oppslag) med ca. 270 000 fagtermar på ulike språk
- finst på terminologi.no
- har i dag desse termbasane og fagområda:
 - teknisk terminologi (RTT)
 - Norsk termbank
 - økonomi og administrasjon
 - maritim ordbok
 - marine evertebratar
 - artsdatabanken
 - Universitets- og høgskolerådets termbase
 - tolketenesta

I denne spalta tek vi opp stort og smått om forholdet mellom norske ord og importord, først og fremst engelske.

Epidemi og pandemi

Epidemi og *pandemi* er ord vi ser og hører oftare enn vi skulle ønske for tida. Begge orda har gresk opphav og kjem frå medisinsk fagspråk.

EPIDEMI HAR VORE BRUKT i allmennspråket lenge, medan *pandemi* kom i allmenn bruk først etter 2000. Etter utbrotet av sjukdommen covid-19 har bruken av begge orda spreidd seg som ei farsott – som var det dei kalla epidemiar før i tida.

Ein epidemi er eit sjukdomsutbrot som spreier seg raskt over kort tid i ei befolkning. Om epidemien omfattar store delar av verda, kan han kallast ein pandemi. Verdshele-organisasjonen (WHO) definerer *pandemi* som 'verdsomspennande spreining av ein ny sjukdom'. Utbrotet av covid-19 blei klassifisert som ein pandemi av WHO i mars 2020.

Epidemi som er blant folk

Det gammalgreske adjektivet *epidemios* tyder 'som er blant folk', slik smittsame sjukdommar jo er. Det tilhøyrande substantivet er *epidemia*. Det er opphavet til vårt *epidemi*. Forstavinga *epi-* kan oftast omsetjast med *på*, men ho kan òg tyde '(nær) ved' og 'i tillegg til'. Vi har mange ord med denne forstavinga i norsk, og eit anna av dei som er mykje brukt for tida, er det geologiske fagordet *episent*er (òg i forma *episentrum*). Episentret for eit

jordskjelv er det punktet på jordoverflata som ligg loddrett over senteret for skjelvet nede i grunnen, det såkalla *hyposenteret* (*hypo-*tyder 'under'). I overført tyding blir *episent*er brukt om senteret eller utgangspunktet for ymse fenomen og prosessar, særleg av det negative slaget. Vi kan til dømes høyre at ein by eller eit distrikt er «episentret for koronaepidemien» i eit land. Det vil seie at denne byen eller dette distriktet har spesielt mange sjukdomstilfelle, og at smitten spreier seg derfrå til andre stader i landet.

Elementet *-demi* i dei to orda kjem av gresk *-demia*, som er avleidd av substantivet *demos* 'folk'. Det same elementet finn vi i demokrati 'folkestyre' og demografi 'befolkningslære'.

Pandemi som rammer alle

Forstavinga *pan-* i pandemi er ei form av det greske ordet *pas* 'all, heil'. Etter ei bokstavrett tolking er altså ein pandemi noko som råkar alle menneske. Også denne forstavinga kjenner vi frå andre ord, som *panteon* 'tempel for alle gudar' og *panorama* 'allsyn'.

Helseminister Bent Høie hindrar handhelsing mellom statsminister Erna Solberg og direktør i Folkehelseinstituttet, Camilla Stoltenberg, under pressekonferansen 12. mars.
Foto: Lise Åserud / NTB scanpix

Språkleg unntakstilstand?

Koronapandemien har endra kvardagen. Og når samfunnet rører på seg, då gjer ofte språket det same. Språknytt har sett på koronaspråket – frå tre ulike vinklar.

AV LARS IVAR NORDAL

KVEN:

IDA SELJESETH,
STIPENDIAT VED
UNIVERSITETET
I OSLO

Foto: Universitetet i Oslo

«Det å oppfordre til dugnad har vore effektivt. Det er eit ord me alle har eit forhold til.»

IDA SELJESETH

Klarspråksdoktoren

Sjeldan har vel klar og tydeleg kommunikasjon frå styresmaktene vore viktigare enn no. Me har spurt ein ekspert på klart språk korleis ho synest krisekommunikasjonen har vore.

DET ER TORSDAG 12. mars 2020. I ein pressekonferanse varslar statsminister Erna Solberg omfattande tiltak for å få kontroll på spreinga av det nye koronaviruset:

Kjære alle sammen

Vi står i en vanskelig tid for Norge og for verden. Norge blir satt på en stor prøve, både som samfunn, men også vi som enkeltmennesker. I denne perioden som vi har foran oss, vil alle få en annerledes hverdag. De drastiske tiltakene vi nå iverksetter, gjør vi i håp om å stanse viruset.

– Første gong eg såg pressekonferansen, opplevde eg at det tok lang tid før eg fekk svar på det eg lurte på, nemleg om skulane måtte stenge eller ikkje. Men når eg ser pressekonferansen med eit fagleg blikk, ser eg at Solberg bruker lang tid på grunngevinga, for slik å legitimere dei strenge tiltaka som vart sette i verk.

Det seier Ida Seljeseth, doktorgradsstipendiat i klarspråk og partner i Retorikkbyrået. På oppdrag frå Språknytt har ho studert krisekommunikasjonen til styresmaktene med klarspråksbriller.

– Skal ein kome med det viktigaste først, eller skal ein bruke tid på å forklare kvifor ein seier det ein seier? Det er ei klassisk vurdering i klarspråksarbeid. Eg trur Erna Solberg gjorde eit godt val denne gongen.

Ho meiner at Solbergs krisekommunikasjon var tydeleg og «nedpå» under den avgjerande pressekonferansen.

– Ho brukte få fagord og nokre sterke signalord, slik som *død*, *krise* og *drastisk*. Ambisjonen hennar var også tydeleg: å stanse viruset. Og så kommuniserte ho at dette ikkje er ei politisk sak, men ei heilt nødvendig kriseavgjerd i ein unntakstilstand.

Seljeseth har særleg lagt merke til bruken av ordet *dugnad*.

– Det å oppfordre til dugnad har vore effektivt. Det er eit ord me alle har eit forhold til: Innvandrara lærer det på norskopplæringa, og mange har sterke kjensler knytte til fenomenet *dugnad*, både positive og negative. Så det er eit godt ord når ein skal aktivisere innbyggjarane. Ein dugnad er jo ein eigeninnsats til beste for ein sjølv og for fellesskapet. Og det er akkurat det dette handlar om, seier ho.

Helsefaglege råd har vorte svært viktige å kommunisere til befolkninga i virusepidemien me er inne i. Seljeseth meiner at styresmaktene også her i stor grad har lukkast med å kommunisere klart og forståeleg.

– Noko av det viktigaste i ein slik situasjon er å prøve å skape ei felles forståing av situasjonen. Me må vere samde om kva problemet er, og om kva me prøver å oppnå. Deretter er det viktig med tydelege meldingar, i eit språk som fungerer.

– *Likevel har styresmaktene vore nøydde til å endre og tilpasse enkelte råd. Til dømes skulle me først halde ein meters avstand, så vart det utvida til minimum to meter.*

– Når situasjonen endrar seg, må også kommunikasjonen endre seg. Men det er eit dilemma her. For me veit at mange oppfattar ein bodskap som mindre tydeleg når han vert endra og tilpassa slik. På same vis må ein vege omsynet til klar kommunikasjon med andre omsyn. Råda frå helsestyresmaktene er jo råd og ikkje lover. I eit demokratisk perspektiv er det viktig at denne skilnaden er tydeleg for innbyggjarane. For at råda skal ha effekt, må dei verte kommuniserte på ein slik måte at mottakaren vert overtydd og følgjer råda, meiner Seljeseth.

Terminologen

Smittekurve, inkubasjonstid, flokkimmunitet. Marita Kristiansen forklarar kvifor det er om å gjere at terminologien og fagspråket er på plass i koronakrisa.

– Dette er jo ein ekstrem, ny situasjon for alle involverte. Styresmaktene er avhengige av å nå ut til alle, og det er mange sentrale omgrep som innbyggjarane må forstå. Mange helsefaglege termar, som *karantene, heimeisolasjon, pandemi og utbrot*, har vorte ein del av allmennspråket, nærast over natta.

Marita Kristiansen er terminolog og dessutan fagrådsleiar i Språkrådet. Som terminolog er ho oppteken av at dei norske fagorda skal vere gode og sjølvforklarande. Det synest ho dei stort sett er i koronakommunikasjonen frå styresmaktene.

– Desse termene kjem frå helsevitenskapen og naturvitenskapen. Under covid-19-pandemien er det difor helsestyresmaktene som har hatt definisjonsmakta over omgrepa og kva termar som skal nyttast. Då må me stole på kva Folkehelseinstituttet og Helsedirektoratet seier, og korleis dei definerer desse omgrepa. Det fungerer ikkje dersom kvar enkelt for seg skal definere kva dei ulike orda tyder, seier Kristiansen.

I terminologisk arbeid set fagekspertane seg saman med terminologar med språkfagleg kompetanse og kjem fram til velfungerande termar og definisjonar. Kristiansen trur ikkje det har skjedd i dette tilfellet.

KVEN:
MARITA KRISTIANSEN,
TERMINOLOG OG
FORSKAR VED
UNIVERSITETET
I BERGEN

Foto: Gorm Kallestad /
NTB scanpix

«Det kan kome nye farsotter. Då kan me få bruk for pandemi-termane igjen.»

MARITA KRISTIANSEN

– Her er det nok fagekspertane som har gjort denne jobben åleine. For det finst ikkje eit sentralt terminologiorgan i Noreg som gjer slikt arbeid. Difor vert termane sannsynlegvis utvikla når ein treng dei, og mykje skjer også når ein bodskap skal formidlast til publikum gjennom media. Då treng ein dei tydelege, norske orda.

I EU er det i større grad eit koordinert terminologisk arbeid. Der er oppdaterte termlister vorte gjorde tilgjengelege under pandemien.

– Då Språkrådet gjekk ut tidleg i pandemien med råd om å skrive *korona* med k, vart skrivemåten i jamt aukande grad teken i bruk. Det viser at me treng eit fullt ut operativt terminologimiljø som kan stå klar i slike situasjonar, som kan dele termlister og vere ein kunnskapsbase for dei som har behov for det. Men eit slik organ har me dessverre ikkje, seier Kristiansen.

Ho trur at eit grundig terminologisk arbeid kan lette kommunikasjonen i ein krisesituasjon. Arbeidet går ut på å finne definisjonar og semjast om kva noko tyder.

– Då minkar ein sannsynet for at termar som er tvetydige eller uklare, kjem i bruk. Det må liggje eit godt terminologisk arbeid til grunn, termane må samlast, og så må dei gjerast tilgjengelege for alle. Det er særleg viktig i den situasjonen me har i dag, der det er så viktig å få ut rett informasjon til innbyggjarane, seier Kristiansen.

Sjølv om helsetermane har sive inn i daglegspråket, er det ikkje sikkert dei vert verande.

– Me får nesten håpe at pandemitermane forsvinn ut av bruk etter kvart. Men det kan kome nye farsotter, kanskje om fem, ti eller tjue år. Då kan me få bruk for denne terminologien igjen. Og då er det best om termane er samla i søkbare basar.

Målkvinna

Koronakrisa har ført til stengde skular over heile landet. 600 000 elevar i grunnskulen har fått undervisning inn i heimen ved hjelp av datamaskin eller nettbrett. Det får språklege konsekvensar.

– Me veit at dette er eit stort problem i den vanlege skulekvardagen. Då skulen vart heildigital over natta, er det all grunn til å tru at problemet vert endå større.

Det seier Gunnhild Skjold i Norsk Målungdom, ein organisasjon som arbeider for rettane til unge nynorskbrukarar. Problemet ho viser til, er den store mangelen på digitale verktøy og læremiddel på nynorsk. Ei spørjeundersøking som nettavisa Framtida.no gjorde rett før skulane vart stengde, viser at 80 % av lærarane på ny-

norskskular bruker digitale læremiddel og verktøy på bokmål minst ein gong i veka, fordi dei ikkje finst på nynorsk.

– Lovverket seier at læremiddel i andre fag enn norsk må vere tilgjengelege på både nynorsk og bokmål. Men desse reglane vert ofte ignorerte, seier Skjold.

– *Men er det ikkje greitt om nynorskelevar bruker verktøy på bokmål eller engelsk av og til?*

– Det hadde vore éin ting om dette hende ein gong i blant. Men me veit at det skjer heile tida. Nynorskelevar er i ein særleg sårbar posisjon. Dei møter språket sitt altfor sjeldan utanfor klasserommet. Difor må dei få så mykje nynorsk som mogleg på skulen. Når desse verktøya ikkje finst på nynorsk, er det det motsette som skjer.

Nynorskelevar som kjem i språkleg skvis i nettbrettskulen, er ikkje eit nytt fenomen. For to år sidan gjorde Framtida.no ei liknande undersøking, med same nedslåande resultat. Lærarane på nynorskskular ramsa opp 104 appar som var i bruk i klassane deira. Av desse var berre 15 tilgjengelege på nynorsk.

– Studiar har vist at nynorskelevar får betre standpunktarakter i bokmål enn i nynorsk. Det seier noko om bokmålsdominansen i det samfunnet elevane veks opp i. Når dei heller ikkje møter språket sitt på skulen, vert bokmålsdominansen forsterka, seier Skjold.

Situasjonen vert heller ikkje betre av at ulike aktørar peiker på kvarandre når det vert stilt spørsmål om kven som har ansvar for å ordne opp. Det er til dømes skuleeigarane, det vil seie kommunane, som kjøper inn læremidla. Kommunane har eit ansvar for å følge opplæringslova. Men små kommunar har ofte for «små musklar» i møte med store leverandørar av læremiddel, og dei endar då opp med å bruke dei verktøya som er tilgjengelege.

– Nynorskelevane må også møte språket sitt i andre fag enn norsk. Dei må lære matematikk på nynorsk, og ikkje på bokmål eller engelsk. Berre på den måten kan ein sørgje for at dei møter og bruker språket sitt nok til å verte trygge nynorskbrukarar.

Skulen skal gje elevane den digitale kompetansen dei treng for å meistre ein stadig meir digital kvardag. Men kva skal ein gjere når dei digitale verktøya potensielt øydelegg for innlæringa av førstespråket?

– Ein skulle kanskje tru at det er enklare å få omsett eit digitalt verktøy enn ei fysisk bok. Men medan det å omsetje ei bok er ei einongsutgift, må dei digitale verktøya oppdaterast kontinuerleg. Det krev kontinuerleg språkkompetanse.

– Men dess meir merksemd ein får om utfordringane, dess betre er det. Staten, kommunane og produsentane av læremiddel må ikkje gløyme nynorskelevane, heller ikkje i ei tid då dette kanskje ikkje står øvst på hugselista. ●

KVEN:
GUNNHILD SKJOLD,
LEIAR I NORSK
MÅLUNGDOM

Foto: Ingunn V. Steinsvåg /
Norsk Målungdom

«Me må
ikkje gløyme
nynorsk-
elevane i ei
tid då dette
kanskje ikkje
står øvst på
hugselista.»

GUNNHILD SKJOLD

Labas!

Labas
litauisk

**Waad
salaman
tihin!**

Wad salaman tihin
somali

Ciao!

Tsjao
italiensk

Bures!

Bores
nordsamisk

Cześć!

Tsjestsj
polsk

Hei!

أهلاً وسهلاً

Ahlan wa sahan
arabisk

Hi!

Hai
engelsk

Salut!

Salu
fransk

سلام

Salam
dari

Hola!

Åla
spansk

สวัสดี

Sa-wadd-di
thai

Hallo!

Hallå
tysk

اسلام
عليكم!

Asalamu alaikum
pashto

ሰላም!

Selam
tigrinja

Привет!

Privjet
russisk

Norge og det nye språk mangfoldet

Det er på tide at vi lærer mer om de mange nye språkene som omgir oss og beriker oss – fra tyrkisk og tamil til arabisk og vietnamesisk.

AV PÅL ERIKSEN

DET VAR EN GANG en mann som snakka et lite språk som het norsk. Han og språket bodde for seg sjøl langt oppe i en dal innerst i en fjord, og der trivdes de godt, de to. Norsk var det vakreste og fineste språket i heile verden, syntes mannen, og kanskje hadde han rett i det, for det var virkelig et spennende og underfundig språk.

Men når sant skal sies, hadde mannen aldri blitt kjent med særlig mange andre språk, til tross for at verden der ute var full av språk i alle regnbuens bøyningmønstre. Mannen var litt betenkt når det gjaldt disse andre språkene. De lagde rare lyder, syntes han. De hosta, de kremta, de harka, de snøfta, og de brukte lyder som om de hadde satt fiskebein i halsen. Og bokstavene deres så ut som skumle koder skrevet fra høyre til venstre og opp og ned, i retninger som gudfryktige folk burde avstå fra.

Så nei, han nøyde seg med å omgå de språkene han var i nær slekt med, og som bodde på gangavstand i den lille dalen – som søsknene hans, Svensk og Dansk, og ikke minst fetteren hans, Engelsk, på storgården nedi dalen. Dann og vann tok han kanskje en tur til nabadalen for å hilse på tremeningene Fransk og Spansk. Han trengte vel ikke se mer av språkverdenen enn det?

Ja, dere skjønner hvor jeg vil med dette eventyret. For all del, vi nordmenn er flinke i engelsk, og vi kan gjerne litt tysk, fransk

«Urdu og persisk er faktisk medlemmer av vår egen språkfamilie.»

eller spansk, men vi har lite kunnskap om de rundt 6000 (!) andre språkene i verden. Om vi ikke aktivt har oppsøkt verdens språk, har de etter hvert oppsøkt oss. I løpet av de siste 50–60 årene har vi fått mange nye minoritetsspråk i Norge: urdu, somali, polsk, kurdisk, vietnamesisk, tamil, tigrinja, albansk, igbo for å nevne noen. Vi veit ikke eksakt hvor mange nye språk som har kommet hit med moderne innvandring, for vi fører ikke offisielle språkstatistikker, men det kan dreie seg om mellom 150 og 300 språk. Burde vi ikke lære oss litt mer om det enorme språkmangfoldet vi har fått i dagens Norge?

Smaksprøver fra den nye språkbuffeten

Hvilke nye språkfamilier kan vi bli kjent med, om vi våger oss utenfor den nærmeste kretsen av søskenspråk og fetterspråk? De fleste veit at norsk og mange andre språk i Europa tilhører den *indoeuropeiske* språkfamilien, og så husker de gjerne fra skolen at samisk og finsk tilhører den *finsk-ugriske* familien. Men det finnes faktisk mange titalls, kanskje langt over hundre språkfamilier på jorda. De fleste er riktignok små og holder stort sett til i griségrendte strøk som Amazonas og Ny-Guinea, mens medlemmer av større språkfamilier har tatt veien heilt til Norge.

Arabisk, somali og tigrinja tilhører den *afroasiatiske* familien. Dette er en svært gammel språkfamilie som er spredt ut over Midtøsten og Afrika nord for ekvator. Mange av de kjente oldtidsspråkene, som egyptisk og babylonernes språk akkadisk,

tilhørte denne familien. Og drar vi til Øst-Asia, finner vi en mengde språkfamilier. En skulle kanskje tru at kinesisk, thai og vietnamesisk er i slekt med hverandre, men de tilhører hver sin familie, henholdsvis den *sinotibetanske* familien, *tai-kadai*-familien og den *austroasiatiske* familien. Disse språkfamiliene er ukjente for mange. Det er kanskje også nytt for mange at enkelte andre språk som virker fremmede for oss, som urdu og persisk, faktisk er medlemmer av vår egen familie, den indoeuropeiske. De er våre fjerne fir- eller femmenninger.

Hva med de fremmedarta lydsystemene? De er litt som eksotiske krydder. Til å begynne med er de uvante for trauste norske ganer, men når vi blir vant med dem, har de mange spennende smaksopplevelser å by på. Ta for eksempel bruken av toner. Mange østasiatiske språk, som kinesisk og vietnamesisk, og også afrikanske språk som yoruba og igbo, er *tonespråk*. I slike språk kan et ord skifte betydning alt etter hva slags tone(leie) det uttales med. Norsk er også et tonespråk, men hos oss spiller tonedistinksjonene bare en marginal rolle, som forskjellen mellom *bønner* og *bønder* eller *åre* og *året*. I kinesisk og vietnamesisk er tonedistinksjoner en sentral del av språket, og de skiller også mellom langt flere toner enn oss. Vietnamesisk har heile seks toner, så ordet *ba* kan bety både «tre» (som i tallet 3), «bestemor», «onkel» (nærmere bestemt fars eldre bror), «gift» (som i «rottegift»), «rest» og «tilfeldig(vis)», alt etter hvilken tone det uttales med.

Grammatikken i verdens språk varierer også kolossalt. På den ene sida har vi språk som tyrkisk og tamil, som er såkalte *agglutinerende* språk. *Agglutinere* betyr egentlig «å lime (noe til/på noe)», og i disse språkene kan man lime sammen lange rekker av endelser på et enkeltord og i visse tilfeller få dette ordet til å uttrykke like mye som en heil skokk med ord på norsk. Her er eksempler på noen slike bøyningssorgier, med henholdsvis det tyrkiske substantivet *türk* («tyrker») og det tamilske verbet *pooga* («å gå»).

türkleştiremediklerimiz

(*türk-leş-tir-eme-dik-ler-imiz*)

= «De som vi ikke klarte å gjøre til tyrkere»

poogamuđjyaadavargałukkaaga

(*pooga-muđj-y-aada-var-ga-łukk-aaga*)

= «(Til hjelp) for dem som ikke kan gå»

Så har vi språk som arabisk, som har *indre bøyning*, det vil si samme prinsipp som vi bruker når vi bøyer sterke verb, der vi forandrer lydinventaret inne i sjølve ordet. I sterke verb lar vi konsonantene stå uforandret, men endrer vokalene (og legger også til noen få endelser), jf. *drikke* – *drakk* – *drukket*. Arabisk grammatikk er som sterke verb på speed. Her tar det fullstendig av med indre bøyning. Og ved å bytte ut vokalene her og der og legge til litt før eller etter ordrota kan vi lage mange nye bøyingsformer og ord. Grunnbetydninga av ordene blir uttrykt gjennom en konsonantsekvens. Sekvensen *k-t-b* betyr å «skrive», og fra den kan vi blant annet lage følgende bøyingsformer og ord:

katab (han skreiv), *yaktub* (han skriver), *kutib* (det blei skrevet); *kaatab* (han brevveksla), *yukaatib* (han brevveksler); *kitaab* (bok), *kutub* (bøker); *maktab* (pult, kontor), *makaatib* (pult, kontorer)

I den heilt andre enden av «bøyningsskalaen» finner vi språk som kinesisk og vietnamesisk. De er såkalt *isolerende* språk, hvilket vil si at ordene ikke bøyes i det heile tatt. Norsk kan kanskje virke sparsommelig på bøyingsfronten, men i vietnamesisk bøyes ikke engang verbene i tid eller substantivene i tall eller bestemthet. Substantivet *chó* kan oversettes både med «hund», «hunden», «hunder» og «hundene», alt etter konteksten.

Vi er vant til at ulike språk har ulike skriftsystemer, og vi kjenner dem ofte lett igjen, men også her finnes det mye mer å lære når vi går i dybden. Visste du for eksempel at man ofte hopper over vokalene i arabisk skrift? Som vi så tidligere, er det konsonantene som uttrykker grunnbetydninga i arabiske ord, så dette er langt på vei en naturlig løsning for arabisk. I andre skriftspråk, særlig i Sør-Asia og Etiopia (f.eks. hindi, tamil, thai og tigrinja), uttrykker hvert tegn en heil stavelse. Det tamilske ordet for tiger, *puli*, skrives med to tegn – டுலி – ett for *pu* og ett for *li*.

Nyere minoritetsspråk og det norske samfunnet

Det er mye interessant å lære om de mange nye minoritetsspråkene våre, men den mistenksomme herren oppi dalen innerst i fjorden blir kanskje mer urolig enn interessert. Hvordan skal lille Norge klare å ta seg av 300 nye minoritetsspråk? Er det ikke bedre om minoritetsspråkbrukerne lærer seg norsk i stedet?

Vi må skille mellom ulike grupper av minoritetsspråk. Nyere minoritetsspråk har ikke krav på like omfattende vern som samisk og de nasjonale minoritetsspråkene kvensk, romani og romanes, som alle har lang historisk tilknytning til Norge. Derfor har heller ikke de nyere minoritetsspråkene status som offisielle minoritetsspråk i Norge. Men dette betyr ikke at de er rettsløse, eller

«Ingen kan forbys å snakke polsk i lunsjpausen eller somali i skolegården.»

at de kan ignoreres av offentligheten. For det første er det i henhold til diskrimineringsloven forbudt å diskriminere på grunnlag av språk. Alle innbyggere skal ha frihet til å bruke sitt eget språk når det ikke er påkrevd å bruke norsk, så arbeidsgivere kan ikke forby ansatte å snakke polsk i lunsjpausen, og skoler kan ikke forby bruk av somali i skolegården. Videre er en egen tolkelov under utarbeiding, med bestemmelser for hvilke plikter offentlige organer har til å tilby taling til dem som trenger det.

Sjølsagt må alle innbyggere i Norge lære seg å snakke norsk. Men det innebærer ikke at de må slutte å snakke sitt eget språk. *Flerspråklighet* er nøkkelordet her. I Norge sliter vi med en myte om at det er skadelig for barns språkutvikling å lære mer enn ett språk, og mange har kanskje en idé om at menneskets hjerne kun har plass til ett fullt

utvikla språk (hvis man prøver å skvise inn ett til, så spretter det andre ut!). Dette er feil. I barneårene er menneskehjernen en språk-svamp som kan trekke til seg både to og tre språk og mer enn det, og i mange land i verden har det store flertallet av innbyggerne vokst opp som flerspråklige.

Av og til argumenteres det for at innvandrereforeldre må unngå å snakke morsmålet sitt med barna, og at de må holde seg til norsk, men det ville vært heilt kontraproduktivt for det norske samfunnet. Tenk hvilken ekspertise en flerspråklig befolkning vil ha! Nordmenn syns gjerne det er flott at engelskspråklige familier lar barna snakke engelsk heime, fordi vi umiddelbart skjønner at det er en ressurs for samfunnet. Hvorfor gjør vi ikke det samme overfor arabisktalende og persisktalende familier?

Vi har fått en gavepakke på flere hundre språk i Norge. Den given bør vi sette pris på og gjøre det beste ut av.

Pål Eriksen er seniorrådgiver i Språkrådet.

Fra bruk-bilbelte-kampanjen til Statens vegvesen.
Foto: Pål Eriksen

Fylke og heimfesting

I offentleg samanheng har fylka lenge vore oppfatta som dei einaste relevante einingane i den norske geografien når ein skal heimfeste ein stad, altså opplyse om kor staden ligg.

AV LARS S. VIKØR

FRAM TIL I FJOR heitte det Vinstra i Oppland, Ål i Buskerud, Ulvik i Hordaland, Førde i Sogn og Fjordane, Volda i Møre og Romsdal. Å opplyse om fylkesnamnet burde vere unødvendig i desse tilfella, for dette er såpass store og velkjente stader at folk vel stort sett veit kor dei er, i alle fall dersom dei kan geografien godt nok til å plassere alle fylka. Men det finst mange bygder som ikkje er så kjent for alle utanfor det aktuelle distriktet: Sollia i Hedmark, Uvdal i Buskerud, Høyland i Rogaland, Innvik i Sogn og Fjordane, Aure i Møre og Romsdal. Da kan det vere nyttig å plassere dei i eit større område.

Etter fylkesreforma har NRK halde fram med å heimfeste stader, men skifta ut dei gamle fylkesnamna med dei nye. Vi ser stadig heimfestingar av typen Sollia i Innlandet, Vinstra i Innlandet, Ål i Viken, Uvdal i Viken, Ulvik i Vestland, Førde i Vestland, Innvik i Vestland. Som før blir

det Høyland i Rogaland, Volda i Møre og Romsdal og Aure i Møre og Romsdal.

Problem med dobbeltnamn

Når ein skal heimfeste stader i nye fylke med dobbeltnamn, blir det vrient. Eit døme på det er «Tønsberg i Telemark og Vestfold». Det skjer i auga (øyra). Éin ting er at heimfestinga vel ikkje er nødvendig her. Ein annan ting er at Tønsberg, som vi alle veit, ikkje ligg i Telemark, men i Vestfold. Fylket «Telemark og Vestfold» består av to delar, området Telemark og området Vestfold, og byen ligg ikkje i begge områda. Problemet med dobbeltnamn gjeld for så vidt også gamle fylke som Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal: Førde er i Sunnfjord og Innvik i Nordfjord, altså ikkje i Sogn, og Volda er på Sunnmøre og Aure på Nordmøre, altså ikkje i Romsdal. Men dette er vi så vant til at vi ikkje reagerer. ►

«Dei nye doble fylkesnamna er så upresise at dei er ubrukelege.»

«Ein bør heimfeste stader i landskap i staden for i fylke.»

Uansett blir heimfesting med nye doble fylkesnamn så upresise at dei er ubrukelege, særleg for dei mindre stadene. Da har vi eit godt alternativ, som NRK og andre bør innarbeide: Norske lokalsamfunn har meir presise heimfestingar, som dei har vore kjent for i hundrevis av år, dei tradisjonelle landskapsnamna. Landskapa er faste einingar i den norske geografien, med røter tilbake til mellomalder og vikingtid og lenger bakover, og landskapsnamna er i full bruk i dag. Det er dei tradisjonelle landskapa folk identifiserer seg med, i mange tilfelle langt meir enn med fylka, og dei blir ikkje endra eller fjerna frå medvitnet til folk gjennom byråkratiske vedtak. Derfor bør heimfestingar av norske bygder, bygdebyar og andre lokalsamfunn no førast tilbake til den gamle praksisen med å heimfeste stader i landskap i staden for i fylke. Det bør heite Solli i Østerdalen, Vinstra i Gudbrandsdalen, Ål i Hallingdal, Uvdal i Numedal, Høyland på Jæren, Ulvik i Hardanger, Førde i Sunnfjord, Innvik i Nordfjord, Volda på Sunnmøre, Aure på Nordmøre. Slik det eigentleg alltid har heitt.

Passar i vêrmeldinga

Det betyr ikkje at fylkesnamn som «Telemark og Vestfold», «Innlandet» m.m. aldri skal brukast, men som geografiske heimfestingar er dei uhøvelege. Ein bør bruke desse namna berre når det er snakk om fylka som administrative einingar, t.d. «fylkestinget i Telemark og Vestfold» o.l. – eller når ein omtalar heile det området som fylket dekkjer, t.d. når ein i vêrmeld-

inga sveiper over eit heilt fylke. Men når ein omtalar og heimfestar konkrete stader, må dei lokalisere meir presist, og da er jamvel dei gamle fylkesnamna i mange tilfelle litt for romslege og upresise. Større og velkjente byar bør ein likevel kunne nemne utan å heimfeste dei; det er vanleg at ein seier berre Bergen, Sarpsborg, Kristiansand, Trondheim utan å nemne fylket attåt, og det bør ein halde fram med. Dei som ikkje veit kor desse og tilsvarande byar ligg, blir neppe særleg klokare om fylkesnamnet blir teke med.

Fylkesnamn som Trøndelag kan ein vere litt ambivalent til. Det er jo eit gammalt landsdelsnamn i seg sjølv, eitt av dei mest sentrale namna, med røter tilbake til førhistorisk tid, og slik sett uproblematisk. Samtidig kan ein seie at namna Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag blir meir presise og opplysende, for dei fortel betre kor Orkdal, Oppdal, Leksvik og Stjørdal faktisk ligg. Her burde ein kunne bruke begge heimfestingstypene alt etter kor nøyaktig ein vil vere i kvart konkret tilfelle.

Lars S. Vikør er pensjonert professor i nordisk språkvitskap ved Universitetet i Oslo.

Nyord

Når eit ord er ført opp i denne spalta, tyder det berre at vi har registrert at det er i bruk. Det tyder ikkje at Språkrådet går god for ordet.

virusfast *No når sær mange kinesarar sit sperra inne i store byar med karantenesoner, uttrykkjer millionar av dei sorg etter at legen Li Wenliang, som i desember fekk munnkorg av styresmaktene etter å ha varsla om koronaviruset, sjølv døydde av viruset sist veke. Frå eit lite og dårleg isolert hus der eg sit virusfast i utkanten av Yuzhou i Henan, fekk eg like etter at det var kjent at legen var død, melding frå ein studiekamerat om dei mange innlegga på sosiale medium.*

Dag og Tid 14.2.2020

koronafrykt *Koronafrykt: Deler av Københavns lufthavn sperret av. Terminal 3 på Københavns lufthavn ble sperret av da en kinesisk kvinne som kjente seg syk, landet der fredag morgen. Det var frykt for at hun er smittet av det nye koronaviruset.*

NRK 21.2.2020

1 koronafri ('frisk av korona') *De to andre som ble hentet hjem fra Wuhan før helgen, er fortsatt regnet som koronafrie, men holdes i hjemmeisolat, ifølge Helsedirektoratet.*

DN.no 27.2.2020

2 koronafri ('uten korona') *Nordland eneste koronafrie fylke. Av de 86 personene som har testet positivt på koronaviruset i Norge, er ingen i Nordland. DN.no 5.3.2020 / Jeg hadde egentlig tenkt at denne spalten skulle være koronafri sone, men det lar seg ikke gjøre. iTromsø 13.3.2020*

3 koronafri ('fri pga. koronasmitte') *Elever måtte ta koronafri. [...] I går ble [elever] bedt om å holde seg borte fra skolen fordi en elev på trinnet er koronasmittet. Ved flere skoler i Norge har elever testet positivt. .*

Aftenposten 7.3.2020

koronaprofitør *De siste ukene har det bredt seg en frykt blant befolkningen med minst like stor hastighet som selve smitten. Lokale apotek har vært utsolgt for munnbind. På Finn.no selges nå munnbind på svartebørs av oppfinnsomme koronaprofitører. Antibac er ettertraktet, og med dagens etterspørsel kunne desinfeksjonsvæsken vært solgt på fat.*

Lister 10.3.2020

balkongsolidaritet *Og førstelinja trer nå frem og blir synlige, fra helsepersonell til renholdere og butikkmedarbeidere, de som kjører trikk og bane, saksbehandlere hos Nav. De fortjener stor takk og støtte i tiden fremover. Ikke bare de, men også deres førstelinje, nemlig partnere, barn, familie. Når vi andre applauderer fra balkongen for å vise støtte, så skal vi også tenke på dem. Vi trenger mer enn balkongsolidaritet. Vi trenger den fulle kraften av de store og små fellesskapene våre.*

Dagsavisen 25.3.2020

Sjå fleire
nyord på
side 3–4.

«I DISSE KORONATIDER» er en frase som går igjen og igjen. Hva er det med frasen som vi bruker så ofte?

– Jeg tror de aller fleste av oss har en følelse av at vi står i en historisk tid. Dette er et tidspunkt som kommer til å stå igjen i historien som en tid som er verdt å nevne i historiebøkene, og det gjør nok at vi kanskje tar på oss den store fortellerstemmen eller bruker de aller største ord og uttrykk vi har i skuffen. Det blir fort en klisje, sier Åse Wetås.

– Jeg har brukt det selv, og jeg synes at det var en litt morsom, fin litterær allusjon da jeg for første gang brukte «i koronaens tid». Nå bruker alle det, og nå har jeg nesten fått en sånn koronaord-skam, for jeg har sett at det har blitt så utrolig frekvent «i disse koronaider» i «koronaens tid», sier Helene Uri.

språkdirektør Åse Wetås og språkforsker Helene Uri, til nrk.no

– HVA DEN KRISA vi er inne i, vil bli kalt i tida som kommer, kan vi ikke være helt sikre på. Men «koronakrisa» og «koronapandemien» er gode kandidater. Navnet på denne krisa vil feste seg på samme måte som finanskrisa, oljekrisa og spanskesyken.

Sturla Berg-Olsen, seniorrådgjevar i Språkrådet, til nrk.no

DEN MEST SPENNENDE trenden i Norge så langt er hvordan urban/rap og elementer fra elektronika er i ferd med å skape nye stilmessige avarter innenfor det man i all hovedsak kan betegne som pop, men med

mer hovedvekt på bruk av norsk språk enn tidligere. Frykten for at morsmålet vårt skal høres kleint og teatralisk ut sammenlignet med engelsk, er en saga blott, og en styrke mer enn noe annet. Den nye generasjonen omfavner det norske språket og bidrar til å videreutvikle dette, og mange mener derfor at visesjangeren på sett og vis er tilbake som en av landets mest vitale sjangere, om enn i en litt nyere og mer moderne drakt enn tidligere.

Norsk på Spotify (npsmusic.no), intervju med artisten Marcel Dinardi

FAST, VITSKAPLEG TILSETTE ved universiteta må ha god nok norskkompetanse til å utføre alle oppgåvene sine. Derfor treng vi allmenne språkkrav. [...] Dersom det ikkje skjer, vil det oppstå ei skeivfordeling av arbeidsoppgåver på dei enkelte institutta: Vi får eit A-lag av utlendingar utan tilstrekkeleg norskkunnskap som kan konsentrere seg om eiga forskning og relatert undervisning, og eit B-lag av norskkunnige som i tillegg gjer alt det andre. Dette vil vere ein usolidarisk og uholdbar tilstand.

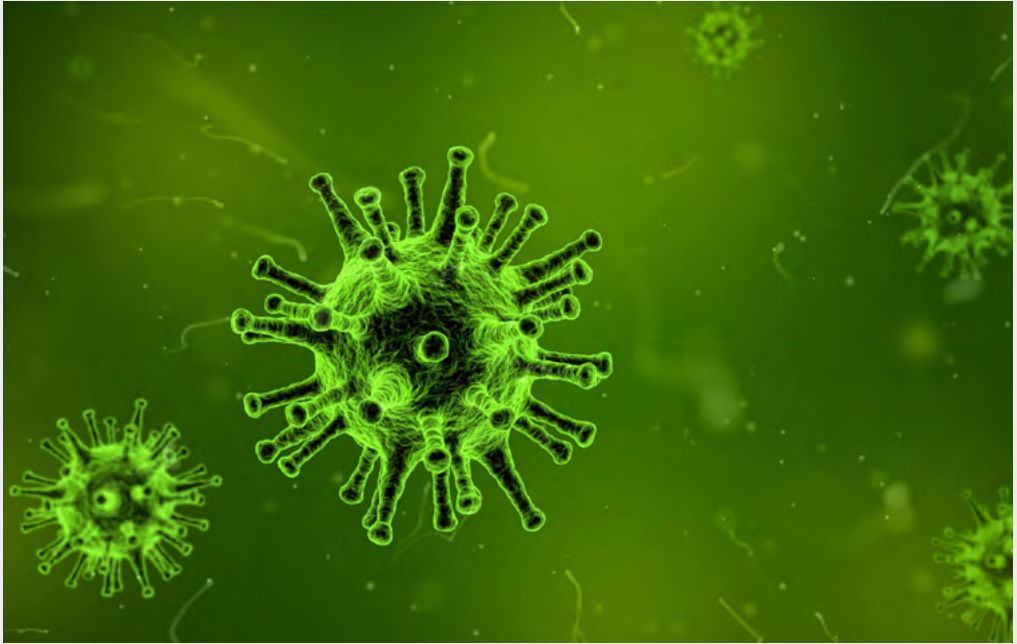
professor emeritus Gunnar Skirbekk, i Forskerforum

8. APRIL ER DEN internasjonale romdagen. I år er det tiande året Noreg markerer dagen, som feirar romars kultur og språk. Språkrådet feirar dagen med ein lollipop. Og skriv på sine nettsider at ordet lollipop kjem frå romanes som er språket til romar, og eitt av Noregs nasjonale minoritetsspråk.

Nynorsk pressekontor

Lesarspørsmål

Har du eit spørsmål, kan du sende ein e-post til sporsmal@sprakradet.no.

Spørsmål: Hvordan uttales *koronavirus*?

Svar: Det bør uttales bokstavrett, med vanlig norsk o-lyd («trang» o), som i *krone*.

Noe av poenget med å skrive *koronavirus* med k er at vi har ordet *korona* fra før i norsk, blant annet i «solens korona». Det ordet har alltid blitt uttalt med lang «trang» o i andre stavelse. Det gir ikke god mening å uttale *korona* annerledes i virussammenheng.

Å si *kårån(n)* æ.l. på norsk er med andre ord litt som å si *alkåhå* eller *fåtågraf*. *Kårån(n)* a-uttalen kan gjerne reserveres for ølmerket *Corona* og annet med den skrivemåten.

Spørsmål: Jeg har alltid vært interessert i samfunnskritisk litteratur, men nå ser jeg at alt fra funksjoner til virksomheter kan være samfunnskritiske. I slike sammenhenger betyr samfunnskritisk tydeligvis 'avgjørende for at samfunnet skal fungere'. Hva mener Språkrådet om den nye bruken av ordet?

Svar: Det hadde vært best om adjektivet *samfunnskritisk* var entydig knyttet til substantivet *samfunnskritikk*, og at kritisk i andre sammenhenger (f.eks. helse) var reservert for noe avgjørende negativt, som i «en kritisk situasjon».

Den positive betydningen ('avgjørende, viktig') kan dekkes av *samfunnsnødvendig* og det videre *samfunns viktig*, som i *samfunns viktig infrastruktur*. I Nasjonal beredskapsplan for pandemisk influensa fra 2001 het det *nødvendige samfunnsfunksjoner* og *samfunnsviktige funksjoner*, ikke *kritiske samfunnsfunksjoner*. Det var nok lettere å forstå for folk flest.

Men vi er klar over at utviklingen er kommet langt. Den nye betydningen har festet seg på rekordtid. Grunnlaget for kriseterminologien etter tusenårsskiftet finner vi for det meste i engelsk.

Se også siste avsnitt i artikkelen om samfunnskritisk sikkerhet i Språknytt 2/2017.

Spørsmål: Fleire og fleire skriv *nøydd for* i staden for *nøydd til*. Kva bør ein bruka?

Svar: *Nøydd til* (og bokmål *nødt til*) er det tryggaste valet i skrift, det vil seia det mest nøytrale. Varianten *nødt for* kom inn i litteraturen frå talemålet for litt over hundre år sidan, fyrst i lokalaviser, så i romanar, særleg i replikkar.

Nødt for dukkar opp i eldre kjelder frå både Trondheim, Bergen og området rundt Oslofjorden. I nynorsk kjem denne varianten til syne seinare enn i riksmål/bokmål, og han held seg lenge mest i sørvest. Mykje tyder på at varianten med *for* har røtene sine i norsk bymål.

Før år 2020 nemnde *Bokmålsordboka* berre *nødt til*, men no har *for* kome med. *Nynorskordboka* har lenge hatt begge variantar i tillegg til berre *nøydd å* (litt avhengig av samanhengen). *Det Norske Akademis ordbok* har med *nødt for*, men stemplar det som «dialektalt». *Norsk Ordbok*, som har med mykje tilfang frå talemålet, nemner både *nøydd om*, *nøydd for* og *nøydd til*.

I eldre nynorskordbøker finn vi berre *nøydd om* og *nøydd til*. Det er desse variantane som har vore dei vanlegaste i tradisjonelt bygdemål. I tillegg har vi altså det snau *nøydd å* – og dialektalt på Vestlandet *nøydd te*, særleg dei stadene der *å* tradisjonelt heiter *te*.

Uttrykket heng saman med seiemåten *å nøyda nokon til noko*, der *nøyda* tyder 'tvinga'.

Spørsmål: Hva er riktig: *Norges ambassadør i Tyskland* eller *Norges ambassadør til Tyskland*? Det siste høres/ses stadig oftere i massemediene.

Svar: I gamle dager utstyrte man gjerne fyrster og embetsmenn (især prester) med et *til* + stedsnavn (jf. «hertug til Holsten», «sogneprest til Bø»). Denne språkbruken er nok blitt styrket av at man ble utnevnt *til* et embete. Men det er ikke denne skikken som er årsaken til at «ambassadør til» har spredt seg.

Begrepet *norsk ambassadør* er ikke så gammelt. Norske *konsuler*, *ministre* (ved legasjoner), *gesandter* og *sendemenn* går lenger tilbake i historien. Noen mener at de to sistnevnte ordene danner grunnlaget for den nye preposisjonsbruken, jf. «Norges sendemann til ...» på grunnlag av «å sende til». Men før het det helst «sendemann i». (*Utsending til* og *delegert til* er mer patent, jf. *sende til* og *delegere til*.)

Hovedgrunnen til at *ambassadør* i nyere tid er blitt utstyrt med preposisjonen *til*, er nok ganske enkelt at det heter *ambassador to* på engelsk. Foran navn på organisasjoner kan det også være mer semantiske grunner til at *til* har fått feste, jf. «Norges ambassadør til FN».

Les meir i svarbasen på
Språkrådets nettsider.

Om Språkrådet

Språkrådet arbeider for å styrkje det norske språket og språk-mangfaldet i landet. Språkrådet er statens fagorgan i språk-spørsmål og følgjer opp den norske språkpolitikken på oppdrag frå Kulturdepartementet.

Dette gjer Språkrådet

- Språkrådet samarbeider med offentlege og private aktørar om språkpolitiske tiltak, mellom anna om klarspråk i det offentlege og i næringslivet; fagspråk, terminologi og formidling på norsk; fordeling av nynorsk og bokmål i staten og norsk-språkleg teknologi. Vi arbeider for at språkopplæringa skal byggje på språkpolitikken. Vi fører tilsyn med mållova og gjev råd om stadnamn.
- Språkrådet gjev råd og formidlar kunnskap om språk, språkbruk og språkarbeid. Rådgjevinga på nett, nettordbøker, kurs, seminar og publikasjonar er viktige verktøy i dette arbeidet. Vi forvaltar rettskrivinga i nynorsk og bokmål og følgjer med på korleis språket utviklar seg. Vi godkjenner norske ordbøker og ordlister til bruk i skulen.
- Språkrådet fremjar norsk teiknspråk og dei nasjonale minoritets-språka kvensk, romani og romanes og samarbeider med språkbrukargruppene. Vi samarbeider med språkinstitusjonar i andre land, mellom anna om å sikre nabospråkforståing i Norden.
- Språkrådet deler ut Språkprisen for framifrå bruk av norsk i sakprosa og andre prisar og stipend. Vi arrangerer den årlege Språkdagen for å setje søkelys på språk og språkbruk i samfunnet.

Hovudmåla for arbeidet til Språkrådet

- Styrkje statusen til norsk språk og bruken på utsette samfunns-område
- Fremje norsk som eit godt fungerande kultur- og bruksspråk
- Ta vare på det språklege mangfaldet og interessa til språkbrukarane

Direktøren leier sekretariatet i Språkrådet, som mellom anna har tre språkfaglege seksjonar. Styret i Språkrådet er utnemnt av Kulturdepartementet. Språkrådet har fire fagråd med språkkunnelege og språkengasjerte personar frå heile samfunnet.

www.sprakradet.no

facebook.com/Sprakradet.NO

twitter.com/sprakradet

Språkrådet

Postboks 1573 Vika
0118 OSLO
TELEFON: 22 54 19 50

ANSVARLEG REDAKTØR:
Åse Wetås

REDAKTØR:
Erlend Lønnum
erlend.lonnum@sprakradet.no

JOURNALISTAR:
Sigrid Sørungård Botheim
sigrid.botheim@sprakradet.no

Lars Ivar Nordal
lars.ivar.nordal@sprakradet.no

ABONNEMENT OG
ADRESSEENDRING:
bestilling@sprakradet.no

Signerte artiklar frå eksterne skribentar står for forfattaren sitt syn.

Ettertrykk tillate når kjelda er oppgitt.

OPPLAG: 10 400

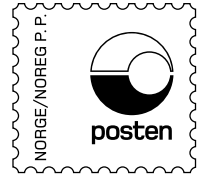
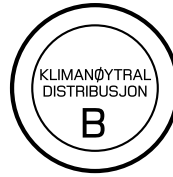
Tekstene i dette nummeret finst òg på internett:
www.sprakradet.no/spraknytt

Fire nummer i året
Redaksjonen avslutta
17.4.2020

LAYOUT: Beate Syversen
beate@b-7.no
TRYKK: Zoom Grafisk
ISSN 0333-3825

Framsidediagram:
Foto: Lise Åserud / NTB scanpix

Baksidediagram:
Foto: araelf / iStockphoto

Returadresse:
Språkrådet
Postboks 1573 Vika
0118 OSLO

Historia bak

Ord med makt

Aristokrati, demokrati og teokrati er mektige og nyttige ord. Dei kan vi takke grekarane for.

Det gammalgreske substantivet *kratos* tydde mellom anna 'makt, styrke'. Avleiinga *kratia*, til bruk i samansetjing, tydde 'styre'. Vi har såleis ei rekkje samansetjingar med *-krati* som viser til styreformer. Fleire av orda skriv seg frå antikken (som *aristokrati, demokrati* og *teokrati*), medan andre er laga i nyare tid i engelsk (*meritokrati* og *teknokrati*) eller fransk (*byråkrati*).

Her er nokre av dei mest omtalte kratia i verda:

FORSTAVING

aristokrati	<i>aristos</i> 'best' (gresk)
autokrati	<i>autos</i> 'sjølv' (gresk)
byråkrati	<i>bureau</i> 'kontor' (fransk)
demokrati	<i>demos</i> 'folk' (gresk)
meritokrati	<i>meritum</i> 'noko fortent' (latin)
plutokrati	<i>plutos</i> 'rikdom' (gresk)
stratokrati	<i>stratos</i> '-hær' (gresk)
teknokrati	<i>tekhne</i> 'kunst, middel' (gresk)
teokrati	<i>theos</i> 'gud' (gresk)

VANLEG TYDING

adel
einevelde
administrasjonsapparat
folkestyre
elitestyre
rikmannsstyre
militærstyre
teknikarstyre, ekspertvelde
prestestyre